

A MENNYDÖRGÉS KORA

MOLNÁR Tamás: *Az értelmiség bukása*. Fordította: MEZEI Balázs.
Ludovika, Budapest, 2022. 485 oldal, 5066 Ft

A metapolitikai gondolkodás egyik legtalálhatóbb formuláját Heinrich Heine írta le, mely szerint „a gondolat úgy előzi meg a tettet, mint villám a mennydörgést”. Eközben az ézengés sosem marad el. Az eresz alá húzódva, csupán másodperceket kell számolnunk a villanás és a moraj között, de a történelem jócskán kibővíti ezt az időtartamot. Várákosunk akár évtizedekig is eltarthat, míg a szférákat áttörő néma villanás – az eszme – immár kérlelhetetlen hangon szólal meg, és beteljesülésre készlet. A 20. század viharai közt ilyen villanás fényénél láttuk a haladó értelmiséget is, ahogy még prométheuszi hivatástudatának teljében, fényhozóként – mint a villám – cikázott alá a sötétségben. Az értelmiségi típus története mindössze néhány évtizedet tesz ki, így meglehetősen rövid hanyatlástörténet, amelyet talán még találóbb lenne egy villámgyors bukás történeteként elbeszélni, ahogy Molnár Tamás (1921–2010) teszi. *The Decline of the Intellectual* című, először angolul 1961-ben megjelent művének új magyar fordítása ennek megfelelően nem is az értelmiség alkonyáról, romlásáról vagy hanyatlásáról ad számot. *Az értelmiség bukása* – ez áll a címben, nem holmi alkony, amelyen elmerenghetnénk, hanem határozott ítélet. Alig néhány évtizedet számolhattunk az első villanások után, s máris elmarajlott a 20. század.

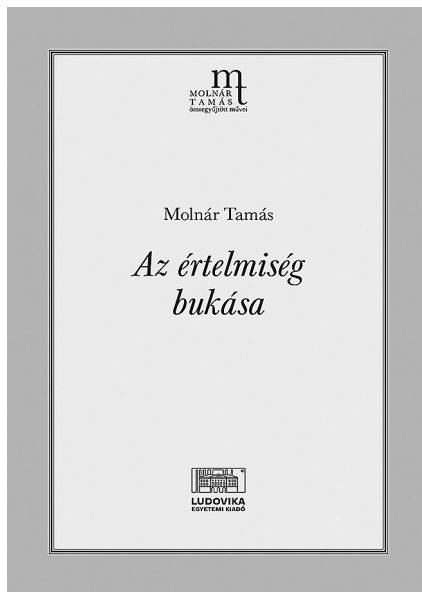
Molnár megemlékezik Julien Benda híres művéről, *Az írástudók árulásáról*, amely a Maurras és Barrès-féle nemzeti partikularizmussal, a vak politikai elkötelezettséggel és „irracionalizmussal” szemben védelmezte az értelmiség hivatását (tulajdonképpen ennek önkéntelen paródiáját olvashatjuk *Az ész trónfosztásában* Lukácsnál). Alig telt el néhány évtized, mióta főként Zola és Barrès, valamint pártjaik ellentéte nyomán megszületett az értelmiség politikai fogalma,

máris mintha egy Otto Dix-festmény összegabalyodott testrészei, kifecamodott polgáriassága és a leszámolás kíméletlenül „objektív” légköre venne minket körül! Már nem csak értelmiségről és ellenértelmiségről vagy egyszerűen a modernnek normatív tudáskonceptiójának válságáról kell beszélnünk. A '20-as évek apokaliptikus díszletei között Benda is az értelmiség általános erkölcsi bukására mutat rá, illetve ahogyan idehaza Babits interpretálta, arra, hogy „új evangéliumok mögött leselkedik a Század kimondatlan problémája” (kiemelés tőlem). Helyben is vagyunk. Ez már a vihar kellős közepe. A következmények kora. Ha tetszik: ez már a bukás. **Molnár Tamás könyvének, de egész életművének is központi kérdése, hogy milyen új evangéliumok mögül leselkedik az árulás ihletője, s hogyan zárta el magától a transzcendens igazság keresését a modern tudat.** Más szavakkal: miért veti el a filozófia tulajdonképpeni célját az írástudó, és miért bukik el értelmiségiként?

Az értelmiség Molnár szerint a reneszánszszal született meg, ugyanakkor típusá csak akkor vált, amikor a polgárság már

megérett arra, hogy aktívan részt vegyen a politikai élet alakításában. Ebből láthatjuk, hogy a szerző nem társadalom-, hanem eszmetörténeti megközelítéssel, él és az általa vizsgált gondolkodási stílus motívumait egész a messihi múltig követi nyomon. Ha az értelmiséget, mint politikai fogalmat vizsgálná, a történet fő cselekményvonala az 1890-es évektől nagyjából az 1960-as évekig tartana csak, és semmi egyébről nem lenne szó, mint az említett típus elszigetelődéséről és bukásáról.

Molnár könyve viszont lényegi mondanivalóját tekintve nem az értelmiségről szól, hanem a *Század kimondatlan problémájáról*. Nem szociológiai vizsgálat, hanem sok bizonyítékkal alátámasztott védő-

beszéd a filozófiáért, melynek célja a gondolkodás *ethos*ának helyreállítása.

Molnár tehát voltaképpen az értelmiségi öntudat kritikáját adja, amivel lényegében az ellenforradalmi hagyomány egyik alapmotívumát eleveníti fel. Megmutatja, hogy nemcsak Barrès romlatlan ösztönöket dicsőítő polémiájából áll ez a hagyomány, hanem a felvilágosodás korára nyúlik vissza. Edmund Burke pejoratív értelemben használta a *philosophe* megnevezést, Joseph de Maistre kora meghatározó metapolitikai elmentéseként írta le a valláshoz hű szellem és a felvilágosult intelligencia összecsapását a következő szavakkal: „A mostani generáció olyan nagyszabású előadás tanúja, amelyet emberi szem még nem látott: ez a kereszténység és a filozofizmus vérre menő harca.” Ennél csak Antoine de Rivarol fogalmazott élesebben, aki szerint a *philosophe* igazi vadember a társadalom kellős közepén, barbár a civilizáció szívében. A vallás szellemétől megtisztított „tisztá” emberi értelemben nincs könyörület. Egy helyütt Molnár Tamás is azt írja, „a legkegyetlenebb szörnyeteg az elvakult entellektüel”.

A legnagyobb gond mégsem ez, hiszen az *értelmiség csupán rövid villanás a vallási és a technológiai társadalom között*. Hanyatló fényénél veszélyesebb a „mennydörgés”, vagyis a *Század kimondatlan problémája*, amely csak a villanás után nyilatkozik meg félreérthetetlenül. Molnár Tamás számára – aki e tekintetben is Georges Bernanos követője – ez a probléma nem más, mint a társadalom elgépiesedése, a technika mint világnyelv és főként magasodó bábeli állványzat. Molnár szerint az igazi filozófiai *ethos*z végét egy olyan planetáris ideológia hozza el, amely a jót a haszonnal váltja fel. Könyvében nem véletlenül szentel különös figyelmet a saint-simonizmus elemzésének, *Az értelmiség bukása* mintegy elrettentő jelleggel mutatja be azt a sokrétű és átfogó ideológiai munkát, amelyet az értelmiség vitt végbe, és amelynek aztán maga is áldozatul esett. Láthatjuk, hogy bár egy nagyszabású történet főszereplőjének tűnik, az értelmiségi csupán a vallás által integrált társadalmak és a technológiai társadalom közötti átmenetet vezényli le. Találón írta Nietzsche az értékítéletek szervezőbizottságairól: „még ma meg akarjátok teremteni azt a világot, amely előtt térdre borulhattok”. Mert a 20. század ezt a gúnyba oltott gyanút igazolta.

Heine már idézett, mennydörgést ígérő szövegében (*Zur Geschichte der Religion und Philosophie in*

Deutschland. 1834) arról is írt, hogy a franciák emberjogi küzdelmei után a német filozófia nagyreményű forradalma sokkal többet fog kivívni: az ember isteni jogát. Ilyesmit akartak Saint-Simon követő is – ismeri el, csak az anyagelvűség gátolta törekvéseiket. Heine szerint egy olyan őszintén panteista nemzet, mint a német, ezen a téren sokkal többet érhetne el és törekvései sokkal messzebbre hallatszó mennydörgésben végződhetnének. Heine szerint, míg az erényeikre büszke köztársaságiak forradalma csupán lapos és nyárspolgári életmódot teremt, addig a szellem panteisztikus forradalma ambróziaillatú, önfeledten kacagó nimfák táncában végződik. Ma már tudjuk, hogy nem abban, hanem genocídiumban – de ettől eltekintve Heine előrejelzése kétségkívül figyelemreméltó. A panteisztikus szellem, a fajba, a haladás folyamatába, a gépbe akar alászállni és az immanencia politikai formájában akar kiteljesedni. Pontosan ez az a probléma, amelyről Molnár csaknem minden művében beszél. Ambróziaillat helyett hullabűz!

Mezei Balázs teljes joggal fordítja a könyv címét *Az értelmiség bukásaként*. Van valami obszcén és megbotránkozató abban, ahogy az utópikus cselekvés következményei elütnek az utópikus gondolkodók várakozásaitól (a béke, egység és prosperitás álmától); és ez az eltérés önmagában is megérdemli, hogy bukásnak nevezzük. A filozófia eredendő méltóságára való bármiféle hivatkozás nélkül is erre a belátásra kellene jutnunk, hiszen a hagyomány által vezérelt premodern ember és a technológia szolgálatába állított posztmodern ember közötti villámszerű átmenet ideológusai nyilvánvalóan elbuktak. Hát még, ha filozófiai mércével mérjük őket! Molnár szerint az értelmiséget nem tudása, hanem társadalmi helyzete teszi azzá, ami. A filozófustól azonban elsősorban nemcsak funkcionáriusszerepe különbözteti meg, hanem a csak értelmiségiekre jellemző gög. Az a szellemi bűn, amelyet Molnár szerint „csak a legnagyobb ostobaság tesz lehetővé”. Ostobaság, vagy legalábbis olyan elvakultság, amelyet látva azt kérdezhetnénk: hogy is hullottál le az égből...? *Quomodo cecidisti de coelo, lucifer?* „Azt gondoltad magadban: [...] Felszállok a felhők magasába, hasonló leszek a Fölségeshez! És lám!” (Iz 14,12–15) A metafizikai gög szerzője is „mint a villám, úgy bukkott le az égből” (Lk 10,18). Láthatjuk hát valóban, hogy „a gondolat úgy előzi meg a tettet, mint villám a mennydörgést”.

CZOPF ÁRON